

Juryrapport Joost Zwagerman Essayprijs 2024

Beste allen,
Beste genomineerden,

Goed dat we hier weer samen zijn in dit theater, voor de zevende keer, op deze bijzondere dag. Vandaag zou Joost Zwagerman, de hier in Alkmaar geboren romanschrijver, essayist, dichter en kunstbeschouwer, 61 jaar zijn geworden. Hij werd maar 51. Alkmaar was de stad waar hij opgroeide, waar hij zijn puberteit uitwoedde, zijn schrijverschap ontdekte, waar hij vaak naar terugkeerde en waaraan hij zijn hart had verpand, ook al verhuisde hij naar Amsterdam, waar het allemaal zou gebeuren.

Het leven van Joost ligt steeds verder in het verleden; maar veel mensen hier in de zaal hebben levendige herinneringen aan hem. Dat wij hem hier al sinds 2018 op 18 november gedenken, is te danken aan een initiatief van Patrick van Mil, de directeur van het Museum Alkmaar die onlangs afscheid heeft genomen. Meteen stelde hij voor aan ons, het bestuur van de Van Bijleveltstichting, initiatiefnemer van de Joost Zwagerman Essayprijs, dat wij deze prijs op deze dag zouden uitreiken, waar we nog steeds heel blij mee zijn. Dank je, Patrick. En dank, alle organisatoren van deze avond.

Vanavond gaan we luisteren en kijken naar kunsthistoricus Cathelijne Blok. Was Joost er maar bij geweest, hij zou hoogst geïnteresseerd zijn geweest in deze voordracht; net als hij indertijd is zij een verrassende, eigenzinnige kunstbeschouwer met een groot bereik. Joost zou, denk ik, ook de vijf voor de Joost Zwagerman Essayprijs genomineerde essays met plezier hebben gelezen. Met deze prijs voor beginnende essayisten vieren wij dit prachtige genre, dat hij graag beoefende en graag las; hij zou benieuwd zijn geweest naar het nieuwe talent dat zich ook dit jaar weer aandient.

De prijs wordt ook steeds meer volwassen, en speelt een groeiende rol in het literaire leven. Wij zijn als jury een soort scouts gebleken: het overgrote deel van de genomineerde auteurs van de afgelopen jaren, niet alleen de zes winnaars, heeft inmiddels een boek gepubliceerd of heeft een contract voor een boek op zak. De vijf genomineerde essays van dit jaar zijn de afgelopen weken online goed gelezen, door liefhebbers, en door uitgevers en redacteurs; u kunt ze binnenkort in druk lezen in *De Nederlandse Boekengids*. Ik hoop dat er ook dit jaar

weer uitgevers in de zaal zitten. Ook de vijf essayisten die we dit jaar hebben genomineerd, barsten van het talent.

Dit jaar hadden we 176 inzendingen, 15 meer dan vorig jaar. De jury vond ook dit jaar kwaliteit van de essays gemiddeld genomen hoog. De onderwerpen zijn zeer divers, hoewel we elk jaar bepaalde thema's zien terugkeren. Over de instabiele wereld, de oorlogen in Oekraïne en Gaza ging het opmerkelijk weinig, net zo min als over het in veel landen oprukkende populisme. Ook duurzaamheid, de boeren en het klimaat kwamen dit jaar minder vaak tegen. Opvallend vaak schreven de essayisten over problemen van de jonge generatie: vind ik ooit een huis, moet ik wel of niet een kind krijgen, wat als mijn ouders dement worden of sterven? Ook ging het over de teloorgang van het onderwijs, de leescrisis, over discriminatie en kansenongelijkheid. En over identiteit, gender, herkomst en familiegeschiedenis.

We lazen klassieke, van eruditie getuigende essays, zoektochten aan de hand van literatuur, filosofie of kunstwerken en betogende stukken over maatschappelijke of politieke kwesties, maar beide waren in de minderheid. De overgrote meerderheid van de inzendingen gaat over het leven van de maker zelf, en vooral over hoe moeilijk dat leven soms is. Ook dit jaar lazen we essays over autisme, angststoornissen, kanker, onvruchtbaarheid en depressie. Over schuldgevoel en schaamte. Maar er waren ook heel andere, verrassende onderwerpen. Om er een paar te noemen: de geschiedenis van de lelie, de erfelijkheid van matrozenbloed en de obsessie met kaalheid. Maar ook; hoe het is om als vluchteling uit Kabul in Nederland te leven. U zult begrijpen, ook dit jaar hebben wij ons als jury geen moment verveeld.

De jury selecteerde, na twee leesrondes, de vijf beste essays. We beoordeelden allereerst of de stukken goed geschreven zijn en prettig lezen; we keken ook naar gedrevenheid, betrokkenheid, kennis van zaken en maatschappelijke relevantie. Uiteindelijk kozen we voor vijf essays die én persoonlijk zijn, én boven dat persoonlijke uitstijgen, die stuk voor stuk lezenswaardig en boeiend zijn, maar heel verschillend. Ik noem ze in alfabetische volgorde, met kort commentaar van de jury.

- **Siska Baeck: De sprinkhaan en de waarheid**

Vertrekpunt in dit meeslepende essay zijn zeventiende-eeuwse stillelevens van de Antwerpse Clara Peeters. Vandaaruit worden we het leven van de schrijfster ingetrokken. Haar geliefde, een vrouw die uit Iran komt en daar bij familie op bezoek gaat, is nerveus, ze is haar portemonnee kwijt, met haar verblijfsvergunning en gouden ring. Ze vreest dat ze in Iran zullen merken dat ze een relatie met een vrouw heeft. Hoe belangrijk is de waarheid als liegen gelijkstaat aan overleven?

- **Gotink, Dafne: Ordeningen**

In het leven van de verteller in dit essay is orde aanbrengen in de chaos, in een huishouden bijvoorbeeld, een bevredigende bezigheid. De afwasborstel móet op zijn plaats hangen. Simpele, doeltreffende handelingen, volgens vaste regels, structureren de chaos in het hoofd en creëren 'een schone leefruimte' – voor velen herkenbaar. Orde scheppen, gedachten ordenen, gebeurt ook in dit helder geschreven, zoekende essay. Strenge orde roept ook weer vragen op: 'Waarom vind ik mijn eigen ordening dan beter en mooier dan een andere?'

- **Lameijer, Daan: Weer een einde?**

‘De Kennemerduinen zijn de kettingroker van de Nederlandse kust’ – dat is een van de beste openingszinnen die we tegenkwamen. Dit krachtige en genuanceerde essay gaat over Tata Steel, voorheen Hoogovens, ooit Hollands trots en glorie, nu bekend als de smerigste, meest vervuilende en ziekmakende industrie van Nederland. De vader van de ik-figuur werkte er, en heeft altijd van Hoogovens gehouden. En daarom houdt zijn zoon, tegen alle rede in, ook van de kwalijke plek, en van industriële lelijkheid. ‘Het gaat niet om feiten, maar om vertrouwdheid.’

- **Inge Marleen: Gips voor mijn geheugen**

Herinneringen maken we voortdurend aan, maar een groot deel verliezen we weer. Dat er een gat zit in haar geheugen is voor de ik in dit elegante essay moeilijk te verteren. Ze wil haar inspiratiebronnen en fascinaties bewaren zonder ze toe te vertrouwen aan ‘de papierversnipperaar in mijn hoofd’. Ze gaat op zoek naar ‘gips’ voor haar geheugen en komt tot het inzicht dat het geheugen alles vervormt. Maar: vergeten is ook vluchtgedrag: ‘Als ik bloedeerlijk naar mezelf kijk, heb ik dan zelf geen hand in het falen van mijn geheugen?’

- **Jos Verbrugge: Het net van Hephaistos**

In 1930 heeft een adellijke dame in Parijs een goed idee: geef blinden en slechtzienden net als Franse politieagenten een witte baton, zodat ze zichtbaar zijn in het verkeer. In 2017 staat een man op een stationsplein en klapt voor het eerst in zijn leven een blindenstok uit – een grote stap. Dit is een verhalend essay, opgebouwd in fragmenten en een verhaal. Het verhaalt over een jongen die te horen krijgt dat hij zijn zicht langzaam zal verliezen. In het toneelstuk op school mag hij de blinde ziener Tiresias spelen. Zijn volwassen versie weet, net als de mythische, gehandicapte Hephaistos, dat het goed is om het onzichtbare zichtbaar te maken.

Het was niet eenvoudig voor de jury: welke van deze vijf voortreffelijke essays moet winnen? Alle vijf zijn ze goed geschreven, belangwekkend, persoonlijk en het lezen waard. We hebben gekozen voor een essay dat verhalend, onderzoekend, beschouwend, hartverscheurend, grappig en literair is, van een schrijver die zichzelf kan relativiseren. Een persoonlijk verhaal waarin onvermoede verbanden zichtbaar worden, superieur van stijl. De Joost Zwagerman Essayprijs 2024 gaat naar Jos Verbrugge, voor zijn essay ‘Het Net van Hephaistos’.

Amsterdam, 12 november 2024

De jury van de Joost Zwagerman Essayprijs: Margot Baar, Merlijn Olon, Barber van de Pol, Anouk Kootstra en Aleid Truijens (voorzitter)